

Μιλτιάδης Κωνσταντίνου

Η διαμόρφωση της μεσσιανικής ιδέας στην Παλαιά Διαθήκη και η επανερμηνεία της στην Καινή Διαθήκη

Η λέξη «μεσσίας» είναι εξελληνισμένος τύπος της εβραϊκής λέξης «χριστός» (= χρισμένος με λάδι). Ο όρος δεν δηλώνει ποτέ κάποιον αναμενόμενο σωτήρα στην Παλαιά Διαθήκη, είναι όμως αναμφισβήτητο ότι εκεί εδράζεται η περί μεσσία ιδέα. Η διαπίστωση αυτή θέτει το ερώτημα της διαδικασίας μέσα από την οποία ένας βασιλικός τίτλος κατέστη όρος της ισραηλιτικής εσατολογίας.

Ως μεσσιανικές εξαγγελίες θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν οι περικοπές *Ησ* 9,1-6· 11,1-5· *Μιχ* 5,1-5· *Ιερ* 23,5-6 και *Ζαχ* 9,9-10. Η εισήγηση περιορίζεται στην ανάλυση της πρώτης, καθώς φαίνεται να παίζει ρόλο διακήρυξης στο υποτιθέμενο προφητικό πολιτικό πρόγραμμα της μεταιχμαλωσιακής περιόδου του Ισραήλ. Ως βασικοί άξονες του συγκεκριμένου προγράμματος προκύπτουν: α) Το κύριο πολιτικό πρόβλημα είναι ο έλεγχος της εξουσίας, β) η αδυναμία ελέγχου της εξουσίας συνεπάγεται αυθαιρεσία και πολιτική καταπίεση, γ) η πολιτική καταπίεση οδηγεί σε αναταραχές και συγκρούσεις, δ) οι συγκρούσεις οδηγούν ενδεχομένως στην ανατροπή μιας πολιτικής κατάστασης, επιτρέπουν όμως στον ηγέτη της επανάστασης να ελέγχει τις ένοπλες δυνάμεις που αποτελούν πηγή εξουσίας, άρα αυθαιρεσίας, που με τη σειρά της οδηγεί σε νέες συγκρούσεις και ε) κατά συνέπεια, μοναδική διέξοδος από τον φαύλο κύκλο η αποδυνάμωση του ηγεμόνα που θα επιτευχθεί με:

1. αφαίρεση από αυτόν της εξουσίας του επί των ενόπλων δυνάμεων
2. περιορισμό της πολιτικής του δικαιοδοσίας σε δικαστική μόνον, η οποία θα ασκείται στο όνομα του Θεού
3. αφαίρεση από αυτόν της οικονομικής δύναμης.

Ο **Μιλτιάδης Κωνσταντίνου** είναι καθηγητής στο Τμήμα Θεολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Είναι μέλος του Δ.Σ. της Ελληνικής Βιβλικής Εταιρείας και υπεύθυνος του προγράμματος για τη μετάφραση της Βίβλου στα νέα ελληνικά, μέλος του Παγκόσμιου Διοικητικού Συμβουλίου των Ηνωμένων Βιβλικών Εταιριών, μέλος της Επιτροπής για την Προώθηση των Σχέσεων των Βιβλικών Εταιριών με τις Εκκλησίες, και Πρόεδρος της Επιτροπής για τον Καθορισμό της Μεταφραστικής Πολιτικής των Ηνωμένων Βιβλικών Εταιριών. Μετέχει επίσης στην Εκδοτική Επιτροπή της σειράς «Bibliotheca Biblica Series» της SNTS, είναι Άρχων Διδάσκαλος του Ευαγγελίου της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας και εκπρόσωπος της Εκκλησίας της Ελλάδος στη Διεθνή Επιτροπή Θεολογικού Διαλόγου Ορθοδόξων-Αγγλικανών.

Πέτρος Βασιλειάδης

Από τον ιουδαϊκό μεσσιανισμό στην πρωτοχριστιανική χριστολογία

Στην εισήγηση επιχειρείται μια σύντομη ανάλυση της παλαιοδιαθηκικής προφητείας ως αντίδρασης στο ιδιοκτησιακό καθεστώς της βασιλείας, στη σοφολογία, στη βαβυλώνια αιχμαλωσία και στην εξω-ιστορική αποκαλυπτική γραμματεία· επιχειρείται επίσης μια ανάλυση της ιουδαϊκής εσχατολογίας, απόλυτα συνδεδεμένης με τον δαβιτικό μεσσιανισμό. Στο πλαίσιο αυτό αναδεικνύεται η σχέση της με την εσχατολογική αυτοσυνειδησία του Ιησού από τη Ναζαρέτ. Χαρακτηριστικό σύνολος σχεδόν της καινοδιαθηκικής διδασκαλίας περί του προσώπου του Ιησού, παρότι τη συνδέει από τους πρώτους κίβλους χρόνους με τις μεσσιανικές προσδοκίες (Χριστός = Μεσσίας), είναι η μετατόπιση από την αυστηρά μεσσιανική της βάση σε εκείνην της ευρύτερης εσχατολογίας, της κοινωνικής (ευχαριστιακής) προοπτικής και της καθαρά θρησκευτικής σωτηριολογίας.

Ο **Πέτρος Βασιλειάδης** γεννήθηκε το 1945 στη Θεσσαλονίκη. Είναι καθηγητής της Καινής Διαθήκης στη Θεολογική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, όπου διδάσκει και τα μαθήματα της Ιεραποστολικής, της Οικουμενικής Θεολογίας και του Διαθρησκειακού Διαλόγου.

Είναι επίτιμος πρόεδρος της Παγκόσμιας Συνομοσπονδίας Θεολογικών Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων (WOCATI) και διευθύνει μεταξύ άλλων τις επιστημονικές εκδόσεις Ερμηνεία της Καινής Διαθήκης, Βιβλική Βιβλιοθήκη, Εκκλησία, Κοινωνία, Οικουμένη και International Studies in Formative Christianity and Judaism. Έχει διδάξει ως επισκέπτης καθηγητής σε διάφορα πανεπιστήμια των Η.Π.Α., της Κορέας, της Ελβετίας, της Δανίας, της Σουηδίας, της Νορβηγίας, της Εσθονίας, της Φιλανδίας, της Ιταλίας, της Ισλανδίας, του Λιβάνου, της Ρωσίας, της Ρουμανίας και της Σερβίας.

Είναι μέλος της Διεθνούς Ακαδημίας Επιστημών της Θρησκείας (AISR), ένας εκ των μεταφραστών της Καινής Διαθήκης στη νέα ελληνική γλώσσα, μέλος των Συνοδικών επιτροπών «Λειτουργικής Αναγέννησης» και «Διορθοδόξων και Διαχριστιανικών Σχέσεων» της Εκκλησίας της Ελλάδος, διευθυντής του Ιεραποστολικού Κέντρου «Μητροπολίτης Παντελεήμων Παπαγεωργίου» της Έδεσσας, και μέχρι το 2005 ήταν Ορθόδοξος επίτροπος της Παγκόσμιας Ιεραποστολής (CWME) του ΠΣΕ.

Είναι μέλος της εκδοτικής επιτροπής του επιστημονικού περιοδικού *Δελτίο Βιβλικών Μελετών* (Ίδρυμα «Άρτος Ζωής») και συγγραφέας άνω των 200 επιστημονικών μελετών σε 10 γλώσσες. Τα σημαντικότερα βιβλία του είναι: *Ενότητα και Μαρτυρία* (2007)· *Τα Λόγια του Ιησού. Το αρχαιότερο Ευαγγέλιο* (2005)· *Lex Orandi* (2005)· *Παύλος* (2005)· *Μετανεωτερικότητα και Εκκλησία* (2002)· *Studies in Q* (1999)· *Eucharist and Witness. Orthodox Perspectives on Unity and Mission of the Church* (1998)· *Η Ορθοδοξία στο σταυροδρόμι* (1992) και η διδακτορική του διατριβή *Η περί της Πηγής των Λογίων Θεωρία* (1977).

Χρήστος Καρακόλης

Το καινοφανές του πρωτοχριστιανικού μεσσιανισμού.

Ενότητα και εκδοχές του χριστολογικού κηρύγματος της πρώτης Εκκλησίας

Αρχικά εξετάζονται τα σημεία επαφής και διαφοροποίησης του πρωτοχριστιανικού μεσσιανισμού σε σχέση με τον ιουδαϊκό μεσσιανισμό, και διαπιστώνεται η ενότητα της αρχέγονης χριστολογίας στον πυρήνα της. Εν συνεχεία μελετώνται παραδειγματικά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της χριστολογίας τριών από τους συγγραφείς της Καινής Διαθήκης, του Παύλου και των συγγραφέων του *Κατά Μάρκον* και του *Κατά Ιωάννην Ευαγγελίου*, συνδεδεμένα με τις παραστάσεις, τα προβλήματα και τις παραδόσεις των κοινοτήτων τους.

Συμπερασματικά, ο αρχέγονος χριστιανικός μεσσιανισμός διαγράφεται ως ένα οικουμενικό κίνημα απόλυτης άρνησης της βίας, υψηλών ηθικών απαιτήσεων, με ενιαία χριστολογία στη βάση του, αλλά παράλληλα ανοικτό σε ποικίλες εκφράσεις αυτής της χριστολογίας. Η ύστερη μετεξέλιξη του χριστιανικού μεσσιανισμού σε ιδεολογία νομιμοποιητική καταπιεστικών κρατικών και θρησκευτικών δομών αποδεικνύεται ουσιαστικά ξένη προς το αρχικό του περιεχόμενο στα κείμενα της Καινής Διαθήκης.

Ο **Χρήστος Καρακόλης** είναι επίκουρος καθηγητής της Καινής Διαθήκης στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Σπούδασε θεολογία στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (1986-1990) και εξειδικεύθηκε στον χώρο της Καινοδιαθηκικής Επιστήμης στα Πανεπιστήμια του Ρέγκενσμπουργκ και της Τυβίγγης (1991-1996). Έχει χρηματίσει επισκέπτης καθηγητής στα Πανεπιστήμια της Βέρνης και του Μονάχου. Είναι μέλος της διεθνούς εταιρίας καινοδιαθηκολόγων *Studiorum Novi Testamenti Societas*, της Επιτροπής για τις Επιστημονικές Εκδόσεις της Γερμανικής Βιβλικής Εταιρίας και του *Colloquium Oecumenicum Paulinum*. Είναι επίσης μέλος των εκδοτικών επιτροπών του *Δελτίου Βιβλικών Μελετών* (Ίδρυμα «Άρτος Ζωής»), του *New Testament Studies* (Cambridge University Press) και της ρωσικής σειράς βιβλικών-επιστημονικών μονογραφιών *Bibliotheca Biblica* (St. Andrews Biblical Institute, Μόσχα). Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα επικεντρώνονται στο κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο και στις παύλειες επιστολές. Μελέτες του έχουν δημοσιευθεί μεταξύ άλλων στα περιοδικά *Novum Testamentum* (Brill) και *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft* (de Gruyter), καθώς επίσης και σε διεθνείς συλλογικούς τόμους (εκδόσεων Mohr Siebeck και Peeters).

Αικατερίνη Τσαλαμπούνη

Το κήρυγμα του αποστόλου Παύλου για τον Μεσσία – Χριστό:

Η θέση του μέσα στην παύλεια θεολογία και ο ρόλος του στη διαμόρφωση της ταυτότητας των παύλειων κοινοτήτων

Μολονότι ο όρος «Χριστός» εμφανίζεται συχνότερα από οποιονδήποτε άλλο χριστολογικό τίτλο στα παύλεια κείμενα, φαίνεται να χρησιμοποιείται περισσότερο ως κύριο όνομα και λιγότερο ως τίτλος, ενώ ταυτόχρονα ο Παύλος εμφανίζεται να απομακρύνεται κατά πολύ από το έντονα μεσσιανικά προσανατολισμένο κήρυγμα των πρώτων χριστιανικών ομάδων της Γαλιλαίας. Από την άλλη, ωστόσο, μια προσεκτικότερη ανάγνωση οδηγεί στη διαπίστωση ότι ο απόστολος δεν εγκαταλείπει εντελώς τη μεσσιανική ελπίδα, αλλά τη μεταμορφώνει δημιουργικά εντάσσοντάς την μέσα στο θεολογικό του πρόγραμμα. Στην παρούσα εισήγηση παρουσιάζονται κάποιες ιδιαίτερες πτυχές του παύλειου κηρύγματος για τον Μεσσία-Χριστό, διερευνώνται σύντομα οι λόγοι που οδηγούν στη μεταμόρφωση του αρχικού χριστιανικού μεσσιανικού κηρύγματος μέσα στη χριστολογική διδασκαλία και την ευρύτερη θεολογική σκέψη του Παύλου και εξετάζονται οι τρόποι που αυτό συμβάλλει στη διαμόρφωση της ταυτότητας των παύλειων κοινοτήτων.

Η **Αικατερίνη Γ. Τσαλαμπούνη** γεννήθηκε το 1967 στη Θεσσαλονίκη. Σπούδασε θεολογία στη Θεολογική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και έκανε μεταπτυχιακές σπουδές στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου της Χαϊδελβέργης. Το 1999 υπέβαλε τη διδακτορική της εργασία με τον τίτλο *Η Μακεδονία στην εποχή της Καινής Διαθήκης* και αναγορεύτηκε διδάκτωρ του Τμήματος Θεολογίας. Εργάστηκε ως διευθύντρια στο Παράρτημα Θεσσαλονίκης της ΕΛΕΠΑΠ και στο ίδρυμα αυτιστικών παιδιών «ΕΛΠΙΔΑ», καθώς επίσης και ως καθηγήτρια θεολόγος στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Στο διάστημα 2006-2009 αποσπάστηκε από τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση στην Έδρα Βιβλικής Θεολογίας του Τμήματος Ορθοδόξου Θεολογίας του Πανεπιστημίου Ludwig-Maximilian του Μονάχου, όπου και εργάστηκε ως επιστημονική συνεργάτης με ανάθεση διδασκαλίας. Από τον Σεπτέμβριο 2009 εργάζεται ως λέκτορας της Καινής Διαθήκης (Ερμηνεία και Θεολογία της Κ.Δ.) στο Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ.

π. Αντώνιος Πινακούλας

Ο βυζαντινός μεσσιανισμός. Η περίοδος της ουτοπίας

Βυζαντινός μεσσιανισμός είναι η συλλογική συνείδηση των κατοίκων του ανατολικού ρωμαϊκού κράτους ότι η αυτοκρατορία ήταν η πραγμάτωση του χριστιανικού ιδεώδους από τη στιγμή που την κυβέρνησή της ανέλαβαν οι χριστιανοί. Επρόκειτο βέβαια για ουτοπική συνείδηση που πέρασε όλα τα στάδια που χαρακτηρίζουν αυτά τα φαινόμενα. Γεννήθηκε ως ουτοπία, μετασχηματίστηκε σε ιδεολογία, για να ξανακυλήσει πάλι σε ουτοπία, στη μορφή του προφητικού χιλιασμού, και κατέληξε στη νεοελληνική ιδεολογία, την αποσύνθεση της οποίας ζούμε στις μέρες μας. Η εισήγηση αφορά την πρώτη φάση του βυζαντινού μεσσιανισμού, τη φάση της ουτοπίας, η οποία οδήγησε στο διαχρονικό γνώρισμά του, τη συγχώνευση κράτους και Εκκλησίας. Σκοπός είναι να παρουσιαστεί η εμφάνιση της ουτοπίας του βυζαντινού μεσσιανισμού και η πορεία ανάπτυξής της. Αναζητούνται οι λόγοι της γέννησής της και τα στάδια που προσδιόρισαν την τελική μορφή της· περιγράφονται κατά το δυνατόν η ουτοπική συνείδηση, ο φορέας της ουτοπίας και η κοινωνική της λειτουργία στο εσωτερικό του φορέα της και στη διαμάχη της με το εξωτερικό περιβάλλον· ανιχνεύονται τα αποτελέσματά της στην πολιτική και τον πολιτισμό κατά την πρωτοβυζαντινή εποχή, και προσδιορίζεται ο τρόπος έκφρασής της.

Ο π. **Αντώνιος Πινακούλας** γεννήθηκε το 1952 στο Αργύρι Καρδίτσας. Σπούδασε νομικά και θεολογία στην Αθήνα. Εργάστηκε ως τραπεζικός υπάλληλος για δεκαπέντε χρόνια. Είναι κληρικός της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Αθηνών από το 1983 και εφημέριος του Ιερού Ναού Αγίου Παντελεήμονος Χαλανδρίου. Έχει εκδώσει τα βιβλία: *Ο σπόρος που έπεσε στο δρόμο* (εν πλω 2006)· *«Ψήφω κλήρου και λαού»*. *Μια νέα πρόταση για την εκλογή των επισκόπων* (εν πλω 2007)· *Το πηγάδι και η πηγή* (εν πλω 2008).

N. E. Καραπιδάκης

Από ένα βιβλικό θέμα σε μια πολύμορφη ιδεολογία. Η εικόνα του Μεσσία στη βασιλική ιδεολογία και στα κοινωνικά κινήματα κατά τον Δυτικό Μεσαίωνα

Η εικόνα του Μεσσία παραδίδεται στο χριστιανικό εννοιολογικό οπλοστάσιο από τη βιβλική παράδοση. Η ταύτιση της έννοιας του Μεσσία (χριστού) με εκείνη του Ιησού Χριστού (μεσσία-σωτήρα) επιτρέπει τη δόμηση της εικόνας του πάπα, του βασιλιά και του αυτοκράτορα, καθώς και τη δόμηση μιας σχετικής ιδεολογίας της εξουσίας ως Χριστού μίμηση. Από το βησιγοτικό βασίλειο στη γερμανική αυτοκρατορία, αλλά και στα επιμέρους βασίλεια, όπως αυτό της Γαλλίας και της Αγγλίας. Η σχετική αυτή ιδεολογία θα επιζήσει και στη μεταμεσαιωνική βασιλική ιδεολογία.

Η έννοια του Μεσσία ήταν, παράλληλα, και η προϋπόθεση ενός τύπου κατανόησης της ιστορίας, τον οποίο μπορούμε να ονομάσουμε μεσσιανισμό. Αν και ο μεσσιανισμός διαφέρει από τον μιλλεναρισμό, και οι δύο στηρίζονται στην πίστη της επικείμενης έλευσης ενός Μεσσία που θα καταργήσει τον Αντίχριστο και θα προετοιμάσει τη βασιλεία των ουρανών. Στα μεσσιανικά κινήματα (όπως αυτό του Ιωακείμ της Φλόρας αλλά και άλλων τα οποία παρουσιάζονται) η εικόνα του Μεσσία έχει χαρακτήρα επιτελεστικό, αφού από αυτόν αναμένεται η ανατροπή ενός επίγειου καθεστώτος. Πολλά μεσαιωνικά κινήματα υιοθέτησαν στα ανατρεπτικά τους προγράμματα το διπολικό αυτό σχήμα, Μεσσία-Αντίχριστου, αναμένοντας και κηρύσσοντας μια κατάργηση του παρόντος και του παρελθόντος. Αλλά και η βασιλική ιδεολογία και η παπική εξουσία συμμετέχουν, μέσω της εικόνας του Μεσσία, στην ιδιοποίηση του μεσσιανικού μηνύματος. Πολλοί οραματιστές του μεσσιανισμού τίθενται στην υπηρεσία του πάπα, του βασιλιά ή του αυτοκράτορα.

Ο **N. E. Καραπιδάκης** είναι απόφοιτος της Ecole nationale des chartes. Σήμερα είναι καθηγητής της «Ιστορίας της Μεσαιωνικής Δύσης και των λατινικών εγκαταστάσεων στην Ανατολική Μεσόγειο» στο Ιόνιο Πανεπιστήμιο.

Έχει διατελέσει Διευθυντής των Γενικών Αρχείων του Κράτους.

Κωνσταντίνος Θ. Ζάρρας

Μεσσιανικές αντιλήψεις στον ραββινικό και μεσαιωνικό ιουδαϊσμό

Εξετάζονται κατ' αρχήν οι αντιλήψεις σχετικά με τον μεσσία στα ραββινικά κείμενα. Εδώ παρατηρείται μια σημαντική μείωση στον αριθμό των αναφορών σε αυτό το επίμαχο ζήτημα, η οποία ερμηνεύεται με βάση τα ιστορικά και κοινωνικά δεδομένα των πρώτων αιώνων μ.Χ. Βασική θέση της εισήγησης είναι ότι, κάτω από το βάρος επανειλημμένων και αποτυχημένων εξεγέρσεων, οι οποίες πνίγηκαν στο αίμα, οι ραββίνοι δεν ευνοούσαν τις συζητήσεις για τα θέματα που αφορούσαν στην έλευση του μεσσία και ήταν λίαν επιφυλακτικοί ως προς τις απόψεις που διατυπώνονταν. Σταδιακά, κατά τη μεσαιωνική και μετα-μεσαιωνική περίοδο, οι σχετικές αντιλήψεις υπέστησαν σημαντικές μεταβολές και μεταλλάξεις. Ειδικότερα, στον φιλοσοφικό και μυστικό ιουδαϊσμό και πιθανώς ύστερα από επιδράσεις χριστιανικές και ισλαμικές, οι σχετικές με το μεσσία δοξασίες πήραν πολύχρωμες και πολύ ενδιαφέρουσες μορφές από τις σφαίρες του μύθου και του θρύλου. Εδώ ξεχωρίζουν οι πεποιθήσεις περί προσωπικού μεσσία (γίνεται ιδιαίτερος λόγος), οι οποίες θα απογειωθούν στις μεταγενέστερες μυστικές ιουδαϊκές εκφάνσεις.

Ο **Κ. Θ. Ζάρρας** γεννήθηκε το 1964 στη Λαμία. Είναι λέκτορας στο Τμήμα Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Τομέας ειδίκευσής του είναι η Περίοδος του Δεύτερου Ναού και ο Μυστικός Ιουδαϊσμός του Θρόνου και των Ανακτόρων του Θεού (Maaseh Merkavah και Heikhalot), όπου και η διδακτορική του διατριβή. Διδάσκει Ιστορία της Εποχής της Καινής Διαθήκης, πολιτισμικό και θρησκευτικό περιβάλλον της Περιόδου του Δεύτερου Ναού, αποκαλυπτική γραμματεία, θρησκεία και γραμματεία του ιουδαϊσμού, με έμφαση στη ραββινική ερμηνευτική και θεολογία (σε μεταπτυχιακό, κυρίως, επίπεδο). Πεδία έρευνας και συγγραφής του αποτελούν το ιουδαϊκό υπόβαθρο της Καινής Διαθήκης, το ζήτημα της ουρανίας ανόδου και της μεταμόρφωσης του ήρωα σε αγγελική οντότητα, η προσευχή στον Ιουδαϊσμό, ο μεσαιωνικός και μετα-μεσαιωνικός μυστικός Ιουδαϊσμός, καθώς και τα χειρόγραφα της Νεκράς Θάλασσας. Έργα του: *Η Αρχαία Ιουδαϊκή Μυστική Παράδοση του Θρόνου* (2000)· *Το Δένδρο των Ψυχών: Σπάνια Αποσπάσματα από την θεοσοφική Καμπαλά* (με εκτενή εισαγωγή, 2002)· *η Ιστορία της Εποχής της Καινής Διαθήκης*, τόμ. Α' (2005)· *Ιστορία της Εποχής της Καινής Διαθήκης*, τόμ. Β': *Ιουδαίοι και Χριστιανοί σε Αναζήτηση Ορίων* (2008)· *Λαοί και Πολιτισμοί της Περιόδου του Δεύτερου Ναού* (2008, επανεκδ.).

Αγγελική Ζιάκα

Μεσσιανικές προσδοκίες στο σιιτικό Ισλάμ

Ενώ στο Κοράνιο ο Mahdī είναι άγνωστος, σύντομα η σωτηριολογική του μορφή θα εξυφανθεί μέσα στις εσχατολογικές και μεσσιανικές αντιλήψεις του πρώιμου Ισλάμ, που αρχίζουν να αναπτύσσονται ήδη από τα μέσα του 7ου αιώνα, εξαιτίας των εμφυλίων ταραχών, των ποικίλων πολιτικοκοινωνικών διεκδικήσεων και της διάσπασης της μουσουλμανικής κοινότητας σε δύο κύριες παρατάξεις αλλά και σε άλλα μεσσιανικά και αντιδραστικά κινήματα. Οι αποκαλυπτικές αντιλήψεις αναπτύσσονται κυρίως σε περιόδους κρίσεως, όταν υπάρχει ανάγκη να αναπτερωθεί το φρόνημα του πάσχοντος λαού και να δοθούν ελπίδες και νέες προοπτικές. Και αυτούς ακριβώς τους σκοπούς εκφράζει η πρωτοεμφανιζόμενη εντός των σιιτικών κύκλων μορφή του Mahdī, του εσχατολογικού λυτρωτή, με την οποία νοείται άλλοτε ο Χριστός, άλλοτε ο Mahdī, και άλλοτε και οι δύο, με τον Mahdī επικεφαλής και τον Χριστό βοηθό του στον αγώνα για την επικράτηση της δικαιοσύνης, την πάταξη της αδικίας και του κακού στον κόσμο και την προετοιμασία του για την Ανάσταση και την τελική κρίση.

Η **Αγγελική Ζιάκα** είναι λέκτορας στο Τμήμα Θεολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και διδάκτωρ του Πανεπιστημίου του Στρασβούργου. Έχει εξειδικευτεί στο Ισλάμ, την ισλαμική ιστορία, τον αραβομουσουλμανικό πολιτισμό και τον διαθρησκευτικό διάλογο στο Πανεπιστήμιο του Στρασβούργου, το Ποντιφικικό Ινστιτούτο Αραβοϊσλαμικών Σπουδών της Ρώμης και το Χασεμιτικό Πανεπιστήμιο του Αμμάν της Ιορδανίας. Το ερευνητικό της ενδιαφέρον επεκτείνεται και στα σύγχρονα μεγάλα θρησκευόμενα. Έργα της: *La recherche grecque contemporaine et l'Islam* (Στρασβούργο 2002/Λιλ: ARNT 2004)· *Το Σιιτικό Ισλάμ. Οι κοινωνικές και πολιτικές του προεκτάσεις στη Μέση Ανατολή* (Κορν. Σφακιανάκη, Θεσ/νίκη 2004)· *Μεταξύ πολεμικής και διαλόγου. Το Ισλάμ στη βυζαντινή, μεταβυζαντινή και νεότερη ελληνική γραμματεία* (Π. Πουρναράς, Θεσ/νίκη 2010)· *Διαθρησκευτικοί Διάλογοι, Τόμος Β΄: Η συνάντηση του Χριστιανισμού με το Ισλάμ* (Π. Πουρναράς, Θεσ/νίκη 2010)· *Μεσσιανικά και αποκαλυπτικά κινήματα στο Ισλάμ. Μάχνη, ο εσχατολογικός λυτρωτής* (Harpree Publishing, Λονδίνο 2010)· A. Ziaka και E. Eynikel (επιμ.), *Religion and Conflict. Essays on the Origins of Religious Conflicts and Resolution Approaches* (Harpree Publishing, Λονδίνο 2010).

Σάββας Μιχαήλ

Γκόλεμ και Μεσσίας

Το όνειρο της δημιουργίας ενός τεχνητού ανθρώπου, ένα όνειρο οικουμενικό και διαχρονικό, από την αρχαιότητα μέχρι το Τέρας του Φρανκενστάιν της νεωτερικότητας, στη φαντασία και την παράδοση των Εβραίων συνδέθηκε με τη μεσσιανική προσδοκία.

Η ίδια η σύνδεση είναι περίπλοκη, ένα δίκτυο αντιφάσεων.

Η κατασκευή ενός τεχνητού ανθρώπινου πλάσματος, ενός Γκόλεμ (λέξη που απαντάται άπαξ στη Βίβλο, και που σημαίνει το ακατέργαστο, άμορφη ύλη, πρόπλασμα), πρωτοεμφανίζεται στο Ταλμούδ ως προμήνυμα της Μεσσιανικής Εποχής. Είναι η έμπρακτη απόδειξη της δυνατότητας της αλλαγής του κόσμου σύμφωνα με την επιθυμία των Δικαίων (Βαβυλωνιακό Ταλμούδ, Πραγματεία Σανχεντρίν 65b).

Καθώς οι αιώνες περνούν και απουσιάζει η παρουσία της Λύτρωσης από τα δεινά και τους διωγμούς, ο θρύλος του Γκόλεμ συνδέεται με την αναζήτηση μιας προσωρινής αποτροπής των ιστορικών καταστροφών. Αλλά κι εδώ το Γκόλεμ δεν είναι παρά ένας προ-άγγελος του μεσσιανικού τέλους, σημείο που με την παρουσία του δείχνει τον τόπο της προσδοκώμενης αλλά απύσας Παρουσίας. (Το δείχνει κι ο περίφημος θρύλος του Ραμπί Λεβ της Πράγας του 16ου αιώνα).

Ταυτόχρονα, όμως, κάθε τάση μετατροπής του ανθρώπινου κατασκευάσματος σε αυτονομημένο υποκατάστατο του Μεσσία είναι μια φάρσα που γίνεται τραγωδία, προκαλώντας τη μέγιστη ιστορική καταστροφή σ' όλη την ανθρωπότητα.

Ο **Σάββας Μιχαήλ**, γιατρός και συγγραφέας, γεννήθηκε το 1947 στην Αθήνα. Βιβλία του: *Σολωμός και Χέγκελ* (Λέων 1991)· *Πλους και κατάπλους του «Μεγάλου Ανατολικού»* (Άγρα 1996)· *Μορφές του Μεσσιανικού* (Άγρα 1999)· *Ο Τρότσκι ως φιλόσοφος* (Λέων 2001)· *Μορφές της Περιπλάνησης* (Άγρα 2004)· *Homo Poeticus* (Άγρα 2006). Το τελευταίο βιβλίο του είναι η συλλογή δοκιμίων *Γκόλεμ ή Περί Υποκειμένου και άλλων φαντασμάτων* (Άγρα 2010).

Χρήστος Μαρσέλλος

Η εποχή του Πνεύματος και οι μεσσιανισμοί της, μετά τον Ιωακείμ τον εκ Φλωρίδος

Με την προσδοκία της εποχής του Πνεύματος, την οποία θεωρούσε επικείμενη, και τη διάκριση τριών περιόδων της ιστορίας που αντιστοιχούν η καθεμία σε ένα από τα πρόσωπα της Τριάδας, ο Ιωακείμ ο εκ Φλωρίδος έγινε μια από τις βασικές πηγές της νεότερης φιλοσοφίας της ιστορίας, και έδωσε το εναρκτήριο λάκτισμα στην ανάπτυξη όλων των νεότερων πολιτικών μεσσιανισμών. Πώς να καταλάβουμε σήμερα αυτή την παράδοση επίδραση ενός συγγραφέα που ελάχιστα θα παραξενευόμασταν αν είχε απλώς λησμονηθεί;

Ο **Χρήστος Μαρσέλλος** γεννήθηκε το 1968 στην Αθήνα. Σπούδασε φιλοσοφία στην Ελλάδα και τη Γαλλία. Είναι μεταφραστής βιβλίων φιλοσοφίας και συγγραφέας.

Μιχάλης Πάγκαλος

Ουτοπία και μεσσιανισμός

Πώς ορίζεται η σχέση και πώς η διαφορά ουτοπίας και μεσσιανισμού; Αν πιστέψουμε τον Μάρτιν Μπούμπερ, πρόκειται για τη διάκριση μεταξύ φιλοσόφων και προφητών: το ιδεώδες της Ουτοπίας είναι ένα ιδεώδες τέλειου τόπου (ή ου-τόπου), ενώ η μεσσιανική εσχατολογία προϋποθέτει την αποκάλυψη ενός τέλειου χρόνου (*Μονοπάτια στην Ουτοπία*, μτφ. Βασίλης Τομανάς, Νησίδες 2000). Αντλώντας παραδείγματα από διάφορους στοχαστές της ουτοπίας και του μεσσιανισμού, θα προσπαθήσουμε να διαλευκάνουμε τη σχέση και τη διαφορά των δύο εννοιών.

Ο **Μιχάλης Πάγκαλος** γεννήθηκε το 1970 στην Αθήνα. Σπούδασε μαθηματικά στην Αθήνα και φιλοσοφία στο Παρίσι, όπου υποστήριξε και τη διδακτορική του διατριβή για τη σχέση λογοτεχνίας και «φιλοσοφίας της πράξης» τον Ιούλιο του 2003. Από το 2007 εργάζεται ως φιλόλογος στη Μέση Εκπαίδευση και, συγχρόνως, διδάσκει φιλοσοφία στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Έχει μεταφράσει βιβλία πολιτικής φιλοσοφίας από τα γαλλικά και τα αγγλικά: Τσαρλς Ταίλντορ, *Οι δυσανεξίες της νεωτερικότητας* (Εκκρεμές 2006)· Εμμανουήλ Λεβινάς, *Ελευθερία και Εντολή* (Εστία 2007)· Μυριάμ Ρεβώ ντ' Αλλόν, *Ο συμπονετικός άνθρωπος* (Εστία, υπό έκδοση). Έχει επίσης δημοσιεύσει άρθρα για τον Λεβινάς, τον Πρίμο Λέβι και τη Βιοηθική στο λογοτεχνικό περιοδικό *Νέα Εστία*, στα *Cahiers d'Études Lévinassiennes* κ.ά.

Νικόλας Πίσσης

Αποκαλυπτικός λόγος και μεσσιανική προσδοκία:

Χρήσεις και λειτουργίες από τη βυζαντινή στην οθωμανική περίοδο

Στην ανακοίνωση προσεγγίζεται η χριστιανική αποκαλυπτική παράδοση από ιστορική σκοπιά με βάση τις ποικίλες χρήσεις και κοινωνικές λειτουργίες του αποκαλυπτικού λόγου στη μακρά διάρκεια, τόσο στο πλαίσιο της βυζαντινής αυτοκρατορικής εσχολογίας όσο και υπό τους όρους της οθωμανικής κυριαρχίας. Εστιάζοντας στο ρόλο και το χαρακτήρα ειδικά των μεσσιανικών παραστάσεων και προσδοκιών και μέσα από τη σύγκριση, έστω και σχηματικά, με την αντίστοιχη εξέλιξη στη λατινική Δύση –στο πεδίο της αποκαλυπτικής φιλολογίας αλλά και των χιλιαστικών κινημάτων–, επιχειρείται η ανάδειξη ορισμένων ειδοποιών χαρακτηριστικών του βυζαντινού και μεταβυζαντινού αποκαλυπτικού λόγου και η ερμηνεία τους.

Ο **Νικόλας Πίσσης** γεννήθηκε το 1979 στην Αθήνα. Σπούδασε Ιστορία στην Αθήνα και στο Μόναχο. Στη διατριβή που εκπονεί στο Πανεπιστήμιο του Μονάχου ασχολείται με τη Ρωσία και τη θέση της στις πολιτικές παραστάσεις του ελληνικού κόσμου στον 17ο και στον 18ο αιώνα. Παράλληλα διδάσκει μαθήματα Ιστορίας στην Έδρα Νεοελληνικών Σπουδών του Ελεύθερου Πανεπιστημίου του Βερολίνου.

Γιώργος Σαγκριώτης

Ο πολιτικός μεσσιανισμός του Βάλτερ Μπένγιαμιν

Παρουσιάζονται οι βιογραφικές και κυρίως θεωρητικές προϋποθέσεις της συνάντησης μεσσιανικών παραδόσεων και επαναστατικής πολιτικής θεωρίας στο έργο του Βάλτερ Μπένγιαμιν. Ειδικότερα εξετάζεται η διαμόρφωση των αναρχικού προσανατολισμού αντιλήψεων του νεαρού Μπένγιαμιν σε συνάρτηση με την επιρροή του καβαλισμού, με έμφαση στη σχέση του Μπένγιαμιν με τον Γκέρσομ Σόλεμ καθώς και σε συνάρτηση με την κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα της εποχής του. Στη συνέχεια αποτιμάται η μεταγενέστερη προσχώρηση του Μπένγιαμιν στον μαρξισμό και η σημασία της για την εβραϊκή συνιστώσα της σκέψης του. Τέλος, συζητείται ο ρόλος του μεσσιανισμού για την ανάπτυξη της κριτικής τού Μπένγιαμιν στη σοσιαλδημοκρατία αλλά και τον μαρξισμό, ενώ σχολιάζονται οι διαφορετικές ερμηνείες που έχουν διατυπωθεί σχετικά.

Ο **Γιώργος Σαγκριώτης** σπούδασε κοινωνιολογία στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, όπου εκπόνησε επίσης τη διδακτορική του διατριβή με αντικείμενο την πολιτική φιλοσοφία του Τόμας Χομπς. Έχει δημοσιεύσει μεγάλο αριθμό εργασιών για θέματα κοινωνικής και πολιτικής θεωρίας, ενώ ασχολείται ιδιαίτερα με την κριτική θεωρία της Σχολής της Φραγκφούρτης. Διδάσκει φιλοσοφία στο Πανεπιστήμιο Πατρών και πολιτική θεωρία στα μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών των Τμημάτων Κοινωνιολογίας και Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου. Εργάζεται επίσης ως μεταφραστής θεωρητικών και λογοτεχνικών κειμένων από τα γερμανικά και τα αγγλικά, και διδάσκει μετάφραση στο γερμανικό τμήμα του ΕΚΕΜΕΛ.

Γιώργος Παπαφράγκου

Ubi Lenin, ibi Jerusalem: Η αναζήτηση της ουτοπίας και οι πολιτικές συνέπειές της στο έργο του Έρνστ Μπλοχ

Η προσμονή της Ουτοπίας διατρέχει το έργο του Έρνστ Μπλοχ από τη νεότητα μέχρι και τα τελευταία έργα του: Το μη-εισέτι-Είναι το οποίο ενυπάρχει ως δυνατότητα καθόλη τη διάρκεια της ανθρώπινης ιστορίας, το *Nonum* το οποίο έρχεται ως ρήξη αλλά και υπάρχει από πριν ως μη-εισέτι-συνειδητό, ως ανάμνηση της υπόσχεσης για μια καλύτερη εποχή. Στο *magnum opus* του, *Αξίωμα της Ελπίδας*, ο Μπλοχ επιχειρεί να καταγράψει τον ουτοπικό προβληματισμό έτσι όπως αυτός παρουσιάζεται σε μια σειρά θεολογικών, φιλοσοφικών, πολιτικών, λογοτεχνικών, τεχνολογικών, αρχιτεκτονικών κειμένων και τάσεων: Σύμφωνα με τον Μπλοχ, ακόμα και στις πιο αυταρχικές ουτοπικές θεωρίες, οι οποίες παρουσιάζονται ως φαινομενικά ανελεύθερες, ακόμα και σε φαινόμενα όπως η σύγχρονη διαφήμιση δύναται να βρει κανείς μια υπόρρητη επίκληση μιας πραγματικά ελεύθερης ζωής, έστω και ως ακυρωμένη δυνατότητα στην οποία το αντίθετό της βασίζει την ύπαρξή του. Στην εισήγηση παρατίθεται ο τρόπος με τον οποίο η επίμονη αναζήτηση του ουτοπικού στοιχείου σε όλες τις κοινωνικές εκφάνσεις –ήδη από το έργο του *Πνεύμα της Ουτοπίας* στο οποίο καλεί σε συμμαχία το επαναστατικό με το μεσσιανικό πνεύμα– οδηγεί τον Μπλοχ στην ταυτόχρονη αναζήτηση του τρόπου με τον οποίο θα καταστεί δυνατή η πραγμάτωση του Βασιλείου της ελευθερίας, που καταλήγει σε μια προσπάθεια ανακατασκευής του ουτοπικού προτάγματος με βάση το αίτημα για πολιτική και κοινωνική απελευθέρωση.

Ο **Γιώργος Παπαφράγκου** γεννήθηκε το 1979 στην Αθήνα. Το 2004 αποφοίτησε από το Οικονομικό Τμήμα του Πανεπιστημίου Αθηνών. Το 2006 ολοκλήρωσε μεταπτυχιακές σπουδές στα αναπτυξιακά οικονομικά στην Σχολή Ανατολικών και Αφρικανικών Σπουδών του Πανεπιστημίου του Λονδίνου. Είναι υποψήφιος διδάκτορας πολιτικής φιλοσοφίας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, με ερευνητικό πεδίο την κριτική θεωρία και τον δυτικό μαρξισμό.

Σταύρος Ζουμπουλάκης

Ποιος είναι τελικά Μεσσίας;

Η μεσσιανική ιδέα στο έργο του Εμμανουήλ Λεβινάς

Ο Λεβινάς δεν μπορεί να αρκεστεί στη μεσσιανική ιδέα της λαϊκής εβραϊκής ευλάβειας (ένα πρόσωπο που θα λυτρώσει τον κόσμο από τα δεινά και τις αδικίες) ούτε να δεχτεί έναν εθνικό ή πολιτικό μεσσιανισμό, και αντιπροτείνει, όπως είναι αναμενόμενο, μια ηθική εκδοχή του. Η εισήγηση, ερμηνεύοντας κυρίως δύο ταλμουδικές μελέτες του (1960, 1961), προσπαθεί να κατανοήσει το ηθικό περιεχόμενο του λεβινασιανού μεσσιανισμού.

Ο **Σταύρος Ζουμπουλάκης** γεννήθηκε το 1953 στη Συκιά Λακωνίας. Σπούδασε νομική και φιλολογία στην Αθήνα και φιλοσοφία στο Παρίσι. Δίδαξε πολλά χρόνια στη Μέση Εκπαίδευση. Από το 1998 διευθύνει το περιοδικό *Νέα Εστία* και από το 2008 είναι πρόεδρος του Δ.Σ. του «Άρτου Ζωής». Έργα του: *Ο Ιωάννης ο Πρόδρομος ως άγγελος. Οι θεολογικές προϋποθέσεις της φτερωτής απεικόνισής του* (Δόμος 1992)· *Ο θεός στην Πόλη. Δοκίμια για τη θρησκεία και την πολιτική* (Εστία 2002)· *Στη σκηνή του κόσμου. Από το Βελιγράδι στην Τεχεράνη* (Εστία 2007)· *Χριστιανοί στον δημόσιο χώρο. Πίστη ή πολιτιστική ταυτότητα;* (Εστία 2010). Μετάφραση: Εμμανουέλ Λεβινάς, *Τέσσερις ταλμουδικές μελέτες* (Πόλις 1995). Επιμέλεια: *Ο μυθιστοριογράφος Παπαδιαμάντης. Συναγωγή κριτικών κειμένων* (σε συνεργασία με τον Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλο, Εστία 2003)· Πέτρος Κολακλίδης, *Μελέτες*, 2 τόμοι (Βικελαία Βιβλιοθήκη Δήμου Ηρακλείου 2006)· Ζήσιμος Λορεντζάτος, *Collectedanea* (Δόμος 2009).

Ανδρέας Πανταζόπουλος

Αυτός που ήρθε απ' έξω:

Η σωτηριολογική διάσταση του λαϊκιστή ηγέτη

Η εισήγηση επικεντρώνει το ενδιαφέρον της στη χαρισματική προσωπικότητα όπως αυτή αναδεικνύεται μέσα από το λαϊκιστικό φαινόμενο. Οι λαϊκιστικές εμπειρίες του 19ου και κυρίως του 20ού αιώνα στη Ρωσία, τις Η.Π.Α., τη Λατινική Αμερική και την Ευρώπη, χωρίς βέβαια να εξαντλούν τις μορφές του πολιτικού μεσσιανισμού, μπορούν να μας δώσουν μια ιδιαίτερη μορφή του πολιτικού-σωτήρα, τη σωτηριολογική εκδοχή μιας άμωμης πολιτικής παρουσίας ενσαρκωμένης στο πρόσωπο του πολιτικού ηγέτη. Μια εκκλησιαστικού τύπου ουσιακή κοινότητα έρχεται, στο πλαίσιο αυτό, να ανταμώσει με τον σκληρό πυρήνα του κλητευτικού αρχηγικού λόγου. Ενός λόγου πάντα υπερ-κριτικού και μαζικού, καταγγελτικού και εξυγιαντικού, προοδευτικού και/ή αντιδραστικού, που αναυφάει εκ των άνω τον κοινωνικό δεσμό.

Ο **Ανδρέας Πανταζόπουλος** γεννήθηκε το 1960 στα Φιλιατρά Μεσσηνίας. Είναι επίκουρος καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης στο Τμήμα Πολιτικών Επιστημών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Έχει εκδώσει τα βιβλία: *Η στιγμή του Ανδρέα Παπανδρέου, 1965-1989* (Πόλις 2001)· *Η δημοκρατία της συγκίνησης* (Πόλις 2002)· *Η Γαλλία φλέγεται; Η εξέγερση των προαστίων* (Πόλις 2005)· *Με τους πολίτες κατά του λαού. Το ΠΑΣΟΚ της νέας εποχής* (Εστία 2006)· *Ο μαρασμός της σοσιαλδημοκρατίας* (Το Πέρασμα 2009).

Θάνος Λίποβατς

Ο εθνικοσοσιαλισμός ως πολιτικός μεσσιανισμός

Ο εθνικοσοσιαλισμός αποτελεί ακραία μορφή πολιτικής θρησκείας. Αναδύθηκε στην ηττημένη Γερμανία, ως συνέπεια της γενικής πολιτισμικής κρίσης μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο. Έχοντας τη δομή μιας ολοκληρωτικής θρησκείας, υπήρξε η άλλη όψη ενός ολοκληρωτικού καθεστώτος, και αποτέλεσε μία μορφή δυϊστικής γνώσης, ως ο εξοντωτικός πόλεμος της «καλής άρειας φυλής» ενάντια στην «κακή σημιτική φυλή των Εβραίων». Θεμελιακό ρόλο έπαιξε εδώ η χαρισματική, αυτοκαταστροφική προσωπικότητα του Α. Χίτλερ, ο οποίος πρόδωσε και κατέστρεψε τον γερμανικό λαό και την πολιτισμική του κληρονομιά.

Ο **Θάνος Λίποβατς** γεννήθηκε το 1943 στην Αθήνα. Μετά από σπουδές κοινωνιολογίας, ψυχολογίας και φιλοσοφίας, διδακτορική διατριβή και υφηγεσία στο Ελεύθερο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου, δίδαξε στο Ελεύθερο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου, στο Πανεπιστήμιο του Παρισιού VIII, στα Πανεπιστήμια του Όλντενμπουργκ και του Φράιμπουργκ. Από το 1987 είναι καθηγητής Πολιτικής Ψυχολογίας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθήνας. Έχει δημοσιεύσει άρθρα και έχει εκδώσει βιβλία στα ελληνικά, γερμανικά, αγγλικά και γαλλικά. Επιστημονικά έργα: *Η Απόρνηση του Πολιτικού* (Αθήνα 1988)· *Η Ψυχοπαθολογία του Πολιτικού* (Αθήνα 1990)· *Ζητήματα Πολιτικής Ψυχολογίας* (Αθήνα 1991)· *Δοκίμιο για την Ιδεολογία* (μαζί με τον Ν. Δεμερτζή, Αθήνα 1994)· *Ενάντια στο Ρεύμα: Για μια Κοινωνία Πολιτών* (Αθήνα 1995)· *Ψυχανάλυση, Φιλοσοφία, Πολιτική Κουλτούρα. Διαπλεκόμενα Κείμενα* (Αθήνα 1996)· *Δημοκρατικός Λόγος, Ψυχανάλυση, Μονοθεϊσμός* (Αθήνα 2001)· *Φθόνος και Μνησικακία* (μαζί με τον Ν. Δεμερτζή, Αθήνα 2006)· *Δοκίμιο για τη Γνώση και τον γνωστικισμό* (Αθήνα 2006)· *Το Όνομα του πατέρα και η δυσφορία μέσα στον πολιτισμό* (Αθήνα 2007)· *Φαντασιακή και Αληθής Ελευθερία* (Αθήνα 2008). *Diskurs und Macht. J. Lacans Begriff des Diskurses* (Μαρβούργο 1982)· *Die Verleugnung des Politischen* (Βερολίνo 1986)· *Politik der Psyche* (Βιέννη 1998)· *Der Fortschritt in der Geistigkeit und der Tod Gottes* (Βύρτσμπουργκ 2005).

Γεράσιμος Βώκος

Οι πολιτικοί μεσσιανισμοί του εικοστού αιώνα

Ο Γεράσιμος Βώκος σπούδασε φιλοσοφία και γλωσσολογία στα Πανεπιστήμια της Γκρενόμπλ και Γενεύης αντιστοίχως. Πραγματοποίησε μεταπτυχιακές σπουδές στο Πανεπιστήμιο της Γκρενόμπλ από όπου έλαβε και το διδακτορικό του δίπλωμα. Εργάστηκε στα Πανεπιστήμια της Γκρενόμπλ, της Γενεύης και στη Φιλοσοφική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Από το 2002 διδάσκει στο Τμήμα Πολιτικών Επιστημών του Α.Π.Θ. με γνωστικό αντικείμενο «Ιστορία της Φιλοσοφίας». Ασχολείται ερευνητικά με τη Φιλοσοφία και την Ιστορία της Φιλοσοφίας. Στις κυριότερες δημοσιεύσεις του περιλαμβάνονται: *Οικονομία και Πολιτική στον Αριστοτέλη· Φιλοσοφία και εκπαιδευτική πολιτική* (Λωτός 1987)· *Η Γραφομηχανή. Εισαγωγή στις Σκέψεις του Πασκάλ* (νήσος 1997)· *Η πολιτική φιλοσοφία του Σπινόζα*. Έχει δημοσιεύσει άρθρα σε ελληνικά και κυρίως ξένα περιοδικά.